

KRISTIINANKAUPUNGIN PEDAGOGIO —

kouluhistoriaa vuosilta 1653—1842.

Kirjoittanut *Uno Pulkkila.*

Pietari Brahen perustamat kaupungit syntyivät aikana, jolloin Ruotsin valtakunnassa koululaitos joutui uusien tuulahduksien alaiseksi. Tunnettuahan on Kustaa II:n Aadolfin ja Aksel Oxenstiernan tutustuminen aikansa pedagogien ensimmäisen, Amos Comeniusen opetussuunnitelmiin ja herätteiden saanti niistä. Tulos näistä uudistavista virtauksista ehti näkyä vasta v:n 1649 koulujärjestyksessä, jonka vaikutukset ovat huomattavissa Suomenkin koululaitosta tarkasteltaessa. Niinpä v. 1649 perustettu Kristiinankaupunkikin sai koulunsa jo 1653, jolta vuodelta on piispa Eskil Petraeuksen kirje ensimmäiselle koulumestarille Lars Virgulerille.¹

Kristiinankaupungin koulu oli vaatimaton pedagogio, jonka oppimäärä ja vaikutus oli tarkoitettu vain paikallista opintarvetta tyydyttämään. Sellaisen opinahjon opetusohjelmasta määräsi valtakunnan papisto v. 1620 seuraavaa: »Barne Scholor, ther medborgare kunna lära, läsa, rechna, skrifva & Grammatican, Cathecesin Lutheri och initia Latinae Lingvae.»² Opetusta annettiin siis vain sellaisissa aineissa, joita pidettiin kansalaiselämässä välttämättöminä: sisäluvussa, kristinopissa, kirjoituksessa ja laskennossa. Latinaa ei luettu kaikissa pedagogioissa, näin on nähtävästi ollut asianlaita Pohjanmaan pedagogioissa.³ Tosin v:n 1649 koulu-

¹ Kristinestads hist., s. 295.

² P. E. Thyselius: Handlingar rörande svenska kyrkans och läroverkens historia I Örebro 1839, s. 10.

³ K. Svanljung: Österbottens pedagogier och trivialskolor, s. 3.

järjestyksessä ilmoitetaan pedagogioitten oppimäärästä, että niissä tulisi oppilaitten osata kirjoittaa, lukea, tuntea numerot ja oppia Vähä katekismus ja valittuja raamatunlauseita sekä Ciceron yksinkertaisimmat kirjeet ulkoa. Viimeksi mainittu vaatimus on jäänyt toteuttamatta, kun yleensä pedagogioissa oli vain yksi opettaja. Pedagogio-opetus vastasi oppimääränsä puolesta seuraavan korkeamman koulu-tyypin, triviaalikoulun, ensimmäisen luokan saavutuksia. Tällainen oppimäärä vaadittiin niiltä, jotka pyrkivät triviaalikoulun toiselle luokalle ja niiltäkin, jotka tulivat ns. kirjuri- luokalle (*classis peculiaris scribarum*). Tällainen luokka oli koulun opillisten luokkien ulkopuolella ja se oli tarkoitettu niille, jotka eivät tahtoneet jatkaa tai eivät kyenneet jatkaamaan opintojaan. Latina ei kuulunut sellaiseen oppimäärään. Yleinen käsitys näyttää latinan kielen opetuksesta olleen kielteinen alkeisopetuksen yhteydessä jo tuohon aikaan. Niinpä piispa Juhana Gezelius esitti valtiopäiville v. 1682 opetusohjelman, »*methodus informandi*», jonka mukaan latinaa oli opetettava vain poikkeuksellisesti sellaisissa kaupunkipedagogioissa, joissa oli useita opettajia (*ther flere Praeceptores äro*).

Ruotsi—Suomen koululaitoksen uudistaminen jäi kuitenkin puolitiehen. Syynä siihen oli taloudellinen lamakausi, joka vallitsi 1600-luvulla käytyjen suurten ja pitkällisten sotien jälkeen. Eivät ainoastaan oppilaat, vaan myöskin opettajat elivät almuista ja pitäjänavusta. Tuiki tärkeä edellytys puuttui näin ollen kouluilta niiden toiminnassa. Todellisuus oli räikeässä ristiriidassa valtakunnan ensimmäisessä koululaissa lausutun kauniin periaatteen kanssa: »*Ty thet är wist, att ingen kan batter wara werd ett gott underhåld, än en trogen och flitig Scholemästare. Ty såsom hans arbete j Scholan är nödtorffeligt, så är thet ock iemligt, ganska tungt och förtretzligt.*»

Kustaa II Aadolf oli aikonut palkata opettajat kunnollisesti ja samaa tarkoitti Kristiina kuningattaren antama koulunopettajain palkkaussääntö, mutta sodat ja valtion tarpeet

vaativat kruunun tulot niin tarkoin, että vain harvoin opettajat saivat palkkansa lyhentämättömänä. Kaiken lisäksi laiminlyönnit kymmenysten suorituksessa ja kannossa tuottivat kouluille taloudellisia vaikeuksia, joista opettajain toimeentulo kärsi raskaasti. Vanhan koulun opettajain niukoja ja epävarmoja elinehtoja ajatellessa tuntuu lause: »Cuem Juppiter perdere vult, paedagogem facit» kirjaimellisesti oikeutetulta.

Opettajain oikeudellinen ja taloudellinen asema.

Uskonpuhdistus oli muuttanut koululaitoksen asemaa huomattavasti. Koululaitoksen ylin valvonta tuli kuninkaalle, joka jätti koulujen tarkastuksen ja ohjaamisen kuitenkin ennalleen, piispojen ja tuomiokapitulien asiaksi. Niinpä v:n 1686 kirkkolaissa sanotaan: »Biskoparne skola ock hafwes uppsigt med Gymnasier och Scholar, så ock Ungdomens upptuktelse efter Schol-Ordningen, uti hwilken ingen må egenwilligt göra någon ändring. De skola och se på Lektorer Schola-mästare, med hwad flit, åhåga och nytta de sina Embeten förrätta, afskaffa dem, som äro des till oskicklige och försumlige weta wara Ungdomen nyttige.»¹ Näin huomaamme piispojen tehtäviin kuuluvan koulujen täydellisen valvonnan. Vuoden 1693 koulujärjestyksessä mainitaankin, että tuomiokapituli ehdottaa kymnaasien lehtorit ja koulujen rehtorit sekä nimittää kollegat. Samassa yhteydessä mainitaan tuomiokapitulin tehtävästä valvoa koulujen toimintaa. Pedagogiot olivat joutuneet jo tämän lain perusteella kokonaan tuomiokapitulin toimivallan piiriin, mutta samoin kävi muidenkin koulujen varsin pian, sillä jo v:n 1724 koulujärjestyksessä annetaan tuomiokapituleille oikeus kaikkien kymnaasien ja koulujen opettajanvirkojen täyttämiseen.² Kun koulut olivat näin läheisesti liitetyt kirkollisiin elimiin, oli siitä myöskin seurauksena, että koulupaikkakunnan kirkko-

¹ Svlj., ss. 20—21.

² Svlj., s. 22.

herra oli myöskin paikallisen koulun valvoja. Usein oli pedagogion opettajana paikkakunnan kappalainen. Näin oli papinvirka yhdistetty opettajatoimeen hyvin läheisesti. Tätä tietä, nim. papin vaalissa, oli seurakunnalla tilaisuus vaikuttaa opettajanviran täyttämiseen. Kaupunkilaiset näyttävät muutenkin tavoitelleen oikeutta vaikuttaa opettajan vaaliin. Kaarle XI:n koulujärjestys oli sen myöntänytkin, mutta myöhemmin siitä oli kuitenkin luovuttava papiston vastarinnan takia. Kaupunkien asujaimisto, porvarisääty, pyrki vielä myöhemminkin vaikuttamaan koululaitokseen. Niinpä vv:n 1740—1741 valtiopäivillä oli asia uudelleen vireillä. Silloin tehtiin ehdotus, että jokaisessa kaupungissa pormestari ja kirkkoherra tekisivät ehdotuksen pedagogioitten ja triviaalikoulujen opettajanvirkojen täyttämisestä tuomiokapitulille. Papisto asettui vastustamaan ehdotusta, koska se piti opettajantoimen täyttämistä säätyetuihinsa kuuluvana seikkana.¹ Asiaan ei saatu muutosta. Yksityistapauksissa kuitenkin näyttää asianlaita olleen siten, että porvarit lausuiivat omankin mielipiteensä opettajanviran täyttämisestä. Voipa huomata porvariensa asettuvan toisinaan jyrkästikin omaa kantaansa tukemaan. Tällaisen huomion voi tehdä Kristiinankaupungin porvariensa esiintymisestä v. 1763. Tapaus oli seuraava:

Pedagogion opettajan toimi oli joutunut avoimeksi ja kaupungin vanhimmat ehdottivat virkaan nimitettäväksi ylioppilas Waldeniusta, koska hän oli tunnettu taitavaksi ja sellaiseen toimeen sopivaksi mieheksi. Siinä tapauksessa, että joku toinen henkilö nimitettäisiin, uhkasi porvaristo vähentää opettajan palkkaa peruuttamalla opettajan viljeltävänä olleen lahjoitusmaan (»att om någon mot theres wettenskap och vilja skulle tillförordnas, återkalla de then donationsjord, som före scholamästaren åtnjutit»). Porvariensa tiukasta asenteesta huolimatta tuomiokapituli nimitti toimeen toisen henkilön, Ehrenforsin.²

¹ Svlj., s. 22.

² Ks. Tuomiokirja 12/III 1763.

Vaikka pedagogin taloudellinen asema vanhan koulun aikana oli taloudellisesti varsin vaikea, näyttää kuitenkin aina avoimina olleisiin opettajanvirkoihin ilmaantuneen useita hakijoita. Tällainen ilmiö oli huomattavissa yleisenä piirteenä koko Turun hiippakunnan alueella. Esitimme edellä erään tapauksen useista samantapaisista Kristiinankaupungin pedagogiosta. Toisinaan oli hakijoita 6—8, ja syrjäytetty saattoi tehdä valituksen tuomiokapituliin.

Opettajan palkkaus oli 1600-luvun koulun vaikea pulma. Olemme edellä viitanneet niihin yleisluontoisiin syihin, joiden vaikutuksesta pedagogien tulot jäivät kovin pieniksi.

Opettajan palkka muodostui useista eri tuloryhmistä: kruunun kymmenyksistä, teinirahoista, luontaiseduista ja tilapäisistä avustuksista sekä henkilökohtaisista sivutuloista. Kristiinankaupungin pedagogion opettaja sai aluksi palkkaetunaan kantaa 2/3 kruunun viljakymmenyksistä kaupungille lahjoitetuilta tiloilta. Niiden suuruus oli n. 35 taal. hop.¹ Tämä etu menetettiin varsin pian, sillä jo v. 1686 näistä suurin osa peruutettiin kruunulle. Kaupungin porvarit tekivät samana vuonna anomuksen kruunun avusta opettajan palkkauksessa, mutta anomus hylättiin kuitenkin sillä kertaa. Mutta siihen vastattiin, että porvarit itse saivat pitää huolta koulumestaristaan (»kunnandes de noghsamt betänka, desse tiders beskaffenhets inte tåla förordna något för pedagogo till någon afkortning i Cronans medel och inkomster, de där eljest till Riksens angelegenheter högnödigt betarivas»²). Kruunu koettaa kuitenkin parempien aikojen palatessa parantaa opettajankin asemaa. V. 1691 annettiin Pohjanmaan samoin kuin muittenkin maakuntien huonosti palkatuille opettajille avustuksia ns. Raamatun painorahoista.

Raamatun painorahojen suuruudeksi tuli Kristiinankaupungin osalle 20 taal. hop. Kun tämä jäi miltei ainoaksi tuloksi, oli opettajan palkka varsin mitätön.

Sellaisena pysyi opettajan kruunulta saama palkka aina

¹ Ks. hist., s. 298.

² Ks. hist., s. 299.

1700-luvun jälkipuoliskolle. Kustaa III:n rahareformin jälkeen korotettiin myöskin valtion antama avustus opettajan palkkauksessa 6 rdr. 32 sk. beko. Pohjanmaan koulujen opettajat saivat suunnilleen tämän suuruisen palkkaedun: Kristiinankaupungin pedagogi ja Kokkolan rehtori 6 rdr. 32 sk. Tästä pienempiä summia saivat Uudenkaarlepyyn ja Pietarsaaren pedagogit, kumpainenkin 6 rdr. Kajaanin pedagogi sai 5.32 rdr. ja Raahen 5 rdr. Edellisten suurempi ja jälkimmäisten pienempi osuus on ymmärrettävissä siitä, että jälkimmäisillä on ollut muita vakinaisluontoisia avustuksia, joten he ovat palkkauksensa puolesta olleet edellisten kanssa kuitenkin yhtä edullisessa asemassa. Sitä vastoin edelliset saivat tyytyä melkein yksinomaan edellämainittuun rahanpalkkaan.¹

Toisen erän opettajan palkkauksessa muodostivat ns. teinirahat, joita kannettiin kullekin koululle määrätystä pitäjistä. V:n 1624 valtiopäivillä oli teinirahojen suuruudeksi määrätty 6 äyriä hop. rahaa vuodessa jokaiselta ruokakunnalta. Samalla säädettiin, että niitä oli maksettava jokaisen miehen, joka maalla on ja asuu, olkoonpa hän sitten koko talon isäntä (heelgårds bonde), puolitalon (halfwagårds) tai neljänneksen torppari (fjardings torpare), olkoonpa hän sitten hovimies, ritari tai nihti. Ketään ei tästä velvollisuudesta mainitun päätöksen mukaan vapautettu. Tämä määräys tarkoitti maaseudun asukkaita ja asetti heidän velvollisuudekseen teinirahojen maksamisen. Myöhemmin ryhdyttiin vaatimaan samanlaista verovelvollisuutta myöskin kaupunkien asukailta. Syitä on nähtävästi ollut useita. Kruunun palkkaosuus jäi usein saamatta valtiotalouden vaikeuksien takia ja tästäkin syystä koetettiin opettajalle hankkia muualta rahatulon lisäystä. Uusien koulujen perustaminen aikaisempien läheisyyteen aiheutti taas sen, että aikaisemmin myönnettyjä pitäjiä riistettiin vanhoilta kouluilta ja annettiin vastaperustetuille. Kun koulut sijaitsivat kaupungeissa, koitui niistä huomattavampi etu porvareille kuin maaseudun asukkaille,

¹ Ks. hist., s. 299.

ja tältäkin näkökannalta pidettiin kohtuullisena kaupunkilaisilta vaatia korvausta saamastaan edusta.

Mainitussa valtiopäiväinpäätöksessä mainitaan teinirahan suuruudeksi 6 äyriä ruokakunnalta. Sitä on kuitenkin ylitetty, koskapa v:n 1731 valtiopäivillä talonpojat anovat, että teinirahan suuruus pysytettäisiin 6 äyrissä hop. ruokakunnalta. Niinpä mainittiin, että Vaasassa ja Oulussa oli peritty 9 äyriä.¹ Tässä palattiin aikaisemman päätöksen kannalle.

Kristiinankaupungin pedagogion opettajalle oli koulun perustamisen yhteydessä luovutettu teinirahojen kantoa varten seuraavat pitäjät: Lapväärti (Kristiinankaupunki ja maaseurakunta, Isojoki, Siipyy ja Karijoki, jotka kuuluivat Lapväärtin alueeseen) sekä Närpiön pitäjä (Närpiö, Korsnäsi, Pirttikylä, Kaskinen, Ylimarkku, Teuva ja Petolahti kuuluivat silloiseen Närpiön pitäjään). Varsin pian Kristiinankaupungin pedagogi kuitenkin menetti oikeuden kantaa Närpiöstä teinirahoja. Vielä v. 1658 hänellä on siihen ollut oikeus, mutta nähtävästi se on jo menetetty seuraavana vuonna, koskapa kristiinalaiset tekevät v. 1660 valituksen tästä asiasta. Tähän kuitenkin vastattiin, että Närpiö oli luovutettu Uudenkaarlepyyn koululle. Vastauksesta huomaa, ettei kristiinalaisten valitus opettajansa palkkaamisen vaikeuksista tehnyt vakuuttavaa vaikutusta tuomiokapituliin. Kirjelmässä mainittiin, että Kristiinankaupunki oli saanut niin runsaasti lahjoituksia, joilla tarkoitettaneen maa-alueita, että se voi itse ylläpitää pedagoginsa, ja koko Lapväärti oli lahjoitettu vapaaherrakunnalle, joten teinirahojen saamisesta sieltä ei olisi epäilystä. Mutta Kristiinankaupungin porvarit eivät halunneet niin vain luopua pedagoginsa vanhoista oikeuksista. He koettavat tällä kertaa saada äänensä kuuluville valtiopäivillä. V. 1664 valittaa siellä Kristiinankaupungin edustaja, että Närpiön teinirahat olivat joutuneet Uudenkaarlepyyn koululle piispa Eskil Petræuksen tahdosta, ja mainittu edustaja anoo kaupunkinsa koululle sen vanhoja

¹ Svlj., s. 36.

² Ks. hist., s. 297.

oikeuksia. Asiaa luvattiin tutkia, mutta ei siitä kuitenkaan asiaan saatu muutosta, ja niin jäivät Kristiinankaupungin pedagogin osuudeksi ne teinirahat, jotka saatiin Lapväärtin pitäjästä ja Kristiinankaupungista.¹ Jonkinlaisen käsityksen teinirahojen suuruudesta tältä alueelta saamme v:lta 1660, jolloin niiden määrä oli 30 taal. kup.rahaa. Vertailun vuoksi mainittakoon, että saman vuoden osuus Närpiöstä on ollut 80 taal. kup.rahaa. Eipä ihme, että kristiinalaiset koettivatkin sitkeästi estää Närpiön menetystä pedagoginsa vaikutuspiiristä. — 1700 luvun lopulla on huomattavissa tulojen kasvua. Jo v. 1785 ilmoitetaan teinirahojen määrä 14 rdr. hopearahaa, v. 1802 17 rdr. hop.rahaa. V. 1812 maksoivat kristiinalaiset 38 ja lapväärttiläiset 58 ruplaa (banko assign.). V. 1822 niiden määrä oli 128 ruplaa sekä v. 1841 52 ruplaa.²

Teinirahat oli saajan itsensä käytävä kantamassa. Tästäkin annettiin päätös v:n 1624 valtiopäivillä. Kun kuitenkin jo v. 1626 ns. pitäjänkäynti lakkautettiin, oli teinirahojen kantokin järjestettävä uudelleen. Siitä lähtien huolehtivat teinirahojen perimisestä pitäjien kirkkoherrat ja kirkkojen kuudennusmiehet (kyrkornas sexman). Kuten tunnettua, ei ns. pitäjänkäyntiä voitu lopettaa edellämainitulla päätöksellä. Vaikka kruunu olikin periaatteessa pitäjänkäyntiä vastaan ja siitä oli annettu kielteiset päätökset, ei vaikean taloudellisen tilan takia näytä ankarasti valvotun määräysten rikkomista. Vanhan tavan mukaan oli pitäjänkäyntiä harjoitettu 4 kertaa vuodessa. Näyttää siltä, että pitäjänkäyntiä koettiin rajoittaa kaksi kertaa vuodessa tapahtuvaksi, koskapa Kristiinankaupungin pedagogin pyyntöön, saada periä teinirahansa tarvittaessa, tuomiokapituli vastasi kielteisesti. Vain syksyllä ja joulunpyhien aikana sellainen oli sallittua.³

Luontaisetuina oli opettajalla jo vanhastaan eräitä etuja. Niinpä v:n 1571 kirkkolain mukaan koulumestarilla tuli olla pihansa ja mukava asuntonsa ilman korvausta (hafva deras

¹ Ks. hist., s. 297.

² Ks. hist., s. 298.

³ Svlj., s. 49.

gårdar och bekvämliga våning fritt). Rakennusten korjauksista oli huolehdittava kaupungin pormestarin ja raadin taholta niissä kaupungeissa, joissa ei ollut tuomiokirkkoa. Vv:n 1650 ja 1675 papiston privilegioitten mukaan oli kaupunkien koulumestareille annettava vapaa asunto ja piha. Näistä oli pormestarien ja raadin pidettävä huolta. Tätä periaatetta on näytty yleisesti seuratun, sillä piispa Cezelius Vanhempi mainitsee tarkastuskertomuksessaan v. 1688, että kaikilla pedagogeilla Turun hiippakunnassa on vapaa asunto.¹ Tämä etu vahvistettiin heille vielä uudelleen v. 1723 papiston privilegioissa. Pedagogin asunto käsitti tavallisesti 2—3 asuinhuonetta ja keittiön sekä lisäksi tarpeelliset ulkorakennukset.²

Vapaan asunnon lisäksi oli opettajalla nautinto-oikeuteen myöskin maa-alue. Niinpä Kristiinankaupungin pedagogilla oli vielä v. 1745 hallittavanaan 4 pientä niittyä. V. 1786 mainitaan vain 2 niittyä. Kun isojako aiheutti maa-alueiden uudelleenjärjestelyjä, vaihdettiin pedagogin niityt maakappaleeseen, joka sijaitti Vasikkasaaressa Tiukanjoen varrella. Sen tuottaman sadon ilmoitettiin olevan 2 aamia heiniä. Muina etuina mainitaan vielä pedagogin oikeus kalastukseen («i den lilla Flybäcken, som från Stortträsket rinner uti norra Fjärdsviken»). V:n 1820 jälkeen sai pedagogi myöskin oman metsäpalstansa. Koulutontille oli tehty »ryytimaa», josta pedagogi sai haluamansa vihannekset. Eräissä pedagogioissa oli tapana periä myöskin sisäänkirjoitusmaksua varakkaitten vanhempien lapsilta. Nämä tulot tulivat pedagogin hyväksi. Tällaista maksua ei tiedetä Kristiinankaupungin koulussa perityn. Myöskään lukukausimaksuja ei tarvinnut pedagogoiden oppilaiden suorittaa. Tapana näyttää kuitenkin olleen, että varsinkin maalaisoppilaat toivat kotoa tuliaisina opettajalleen ruokatavaroita.

Myöskin kaupungit antoivat toisinaan pedagogeille tilapäisavustusta. Kristiinankaupungin porvarit suostuivat pedagogi

¹ K. C. Leinberg: Handl. rör. finska skolväsend. hist. I.

² Svlj., s. 51; Liite n:o 1.

Hoffrénin anomukseen, että hänelle vasta kaupunkiin muuttaneena maksettaisiin $\frac{1}{2}$ vuoden palkka, kuten hänen edeltjänsäkin oli saanut. Summan suuruus oli 50 taal. kup.¹ Lisätuloja saattoivat pedagogit hankkia yksityisopetuksella. Varsinkin säätyläiset halusivat mieluummin lapsilleen yksityisopetusta kuin kouluttaa lapsiansa yleisessä koulussa yhdessä rahvaanlasten kanssa. Tällaisissa tapauksissa opettaja saattoi ansaita pieniä lisätuloja. Silloin tällöin saattoi joku oppilas valmistautua jatkamaan opintojaan triviaalikoulussa. Opettaja ohjasi häntä varsinaisen koulutyön ulkopuolella ja oli oikeutettu saamaan korvausta ylimääräisestä työstään. Eräillä pedagogeilla oli myöskin sivutoimia. Niinpä Uudenkaarlepyyn pedagogi oli 1750-luvulla kaupungin lukkarina.

Palkkaedut eivät parantuneet virkavuosien jälkeen. Tulevaisuudentoiveena saattoi olla triviaalikoulun opettajan toimi tai papin virka. Pedagogioitten suppea opetusohjelma asetti kuitenkin opettajat näitäkin virkoja tavoiteltaessa epäedulliseen asemaan. — Kun pedagogin oli kuitenkin eräissä tapauksissa osaansa tyytyminen ja jäätävä vaatimattomaan tehtäväänsä, ei hänellä vanhuudenpäivillään ollut eläketuja tarjolla. Jollakin tavoin oli sitä vastaamassa etu, jonka mukaan pedagogi virkavapaana ollessaan sairauden tai vanhuuden takia sai pitää viransijaista. Tällöin oli sijaiselle luovutettava $\frac{1}{2}$ palkkaeduista. Näin oli myöskin järjestettävä opettajatoimen hoito armovuosina kuolleen pedagogin jälkeen.

Opettajan asemassa esiintyvät puutteellisuudet johtuivat osaksi siitä, että opettajan toimi käsitettiin useinkin valmistautumiskaudeksi kirkollisiin tehtäviin. Joitakin vuosia työskenneltyään opettajana saattoi asianomainen henkilö toivoa pääsevänsä parempiin oloihin saamalla papinviran. Niinpä v:n 1694 kouluasetus lupasi opettajille parempaa tulevaisuutta. Sen mukaan pedagogit aikansa, 7—8 v. kuluttua, päästettäisiin »ikeestä» ja heille annettaisiin sellainen

¹ Ks. hist., ss. 299—300^{*}

asema hiippakunnassa, joka vastaisi kunkin ansioita, koska vuosi heidän raskaassa ja vaivalloisessa toimessaan vastaisi muitten kahta virkavuotta. Niin vähän kuin tuossa kouluasetuksessa ilmeneekin kasvatustyön arvostamista omana erikoislaatuisena työalana, se osoittaa kaikesta kielteisyydestään huolimatta opettajien tukalan aseman ymmärtämistä. »Ikeestä vapauttamisella» tarkoitettaneen opettajan pelastamista taloudellisista vaikeuksista. Ei liene syytä otaksua sen tarkoittavan itse työn sisältöä eikä niin ollen itse kasvatustyön lopullista arvioimista. Kun lisäksi opettajille luvattiin kaksinkertainen määrä virkavuosia, asetus tuntuu lupaavan rohkaisua puutteessa eläville pedagogeille. Niin tavallinen ilmiö kuin onkin, että pedagogina ollut henkilö myöhemmin esiintyy pappina, vieläpä toisinaan samassa seurakunnassa, on myöskin joukko niitä pedagogeja, jotka vain parhaan miehuudenaikansa unelmissa pääsivät paremmista eduista nauttimaan. Virkavuosiensakaan perusteella pedagogit eivät päässeet aina näistä luvatuista eduista osallisiksi. On tapauksia, jolloin koulun suppean opetusohjelman takia ei sen opettaja saanut kaksinkertaisia virkavuosia.

Kun ajattelemme edellä esittämämme perusteella pedagogion opettajan taloudellista asemaa, varsinkin sellaisessa tapauksessa, että opetustyö muodostui varsinaiseksi elämäntehtäväksi, on todettava se varsin tukalaksi. Elintonsa puolesta opettaja lukeutui rahvaan ihmisten joukkoon ja silloinkin aivan varattomimpien ryhmään. Merikaupunkien porvarit elivät ruhtinaallisesti köyhien opettajien rinnalla.

Oppilasaines.

Pedagogioitten oppilasmäärä oli yleensä pieni. Nehän olivat vain alkeiskouluja, joiden kasvatit vaihtuivat lyhyen oppijakson suoritettuaan taas uusiin tulokkaisiin. Kuitenkin on muutamien pedagogioiden oppilasluku ollut varsin kunnioitettava. Näistä on varsinkin Etelä-Pohjanmaan kaupun-

kien joukossa muiden edelle asetettava Kristiinankaupungin ja Uudenkaarlepyyn koulut. Tähän ilmiöön on todennäköisesti vaikuttanut se seikka, että noissa kouluissa annettiin opetusta sekä pojille että tytöille. Tosinhan pedagogiot olivat pientenlasten kouluiksi alunperin tarkoitettuja eikä ollut olemassa suoranaista kieltoa tyttöoppilaitten ottamisesta. Kuitenkin näyttää olleen 1600-luvun hengen mukaista sellainen tulkinta, että koulut tarkoitettiin poikien oppilaitoksiksi. Paikalliset olot kuitenkin aiheuttivat tulkinnan muutosta. Pikkukaupungin pedagogion työ olisi kärsinyt oppilaspuutetta, kun poikia ilmoittautui kouluun vain vähän. Sellaisissa pienissä yhteiskunnissa kuin Kristiinankaupunki ja Uusikaarlepyy on oppilaspuute ymmärrettävä ilmiö. Niiden väestön huomattava enemmistö oli taloudellisesti vähäväkistä eikä sen piirissä esiintynyt suurtakaan harrastusta kouluopetukseen, joka tarkoitti vain varsin rajoitetun sivistysmäärään hankkimista. Toisenlaisia huomioita voidaan tehdä triviaalikoulupaikkakuntien varattoman väestön suhtautumisesta koulunkäyntiin. Niissä oloissa pyrittiin hankkimaan lapsille kouluopintojen avulla parempi taloudellinen ja yhteiskunnallinen asema.¹ Pedagogiokaupungin asukkaat halusivat saada lapsensa mahdollisimman aikaisin ansiotyöhön ja siten elättämään itsensä. Tällainen menettely kohdistui tietenkin lähinnä poikiin, joille ansiotyötä oli silloin tällöin saatavissa muodossa tai toisessa. Paikalliset olot ilman suurempia periaatteellisia ratkaisuja aiheuttivat noiden ensi aluksi poikaoppilaitoksiksi muodostuneiden pedagogioiden laajenemisen muutamissa kaupungeissa myöskin tyttöoppilaita vastaanottaviksi opinahjoiksi. Tällainen muutos on ehkä ensimmäiseksi tapahtunut Uudenkaarlepyyn koulussa, koskapa siitä on maininta, että sellainen tapa oli olemassa jo vanhoista ajoista saakka.² Silloin kun Kristiinankaupungissa siirrytään uuteen tapaan, on ajan henki jo asialle myönteisempi. Ratkaisuun ei ryhdytty tiedustelematta tuo-

¹ Jäntere: Koulunkäynti sosiaalisena ilmiönä, s. 196.

² Svlj., s. 94

miokapitulilta lausuntoa asiasta. Tällainen saatiin elokuussa 1781. Alkeisopetuksen soveltuvaisuudesta tyttöoppilaille ei tuomiokapitulin taholtakaan esitetty vastaväitteitä, vaan annettiin hyväksyminen. Vastauksessa viitataan siihen, että pedagogiot oli perustettu sitä varten, että nuoriso oppisi kristinoppia, raamatunhistoriaa, kirjoitusta ja laskentoa samoin kuin vähän maantiedettä ja historiaa. Mihinkään muuhun periaatteelliseen kannan perusteluun ei vastauksessa antauduta. Viitataan kysymyksen olevan sopusoinnussa myöskin jo usealla paikkakunnalla vallinneen tavan kanssa. Tämä ylemmän kouluinstanssin osoittama suopeus poistikin kaikki epäilyt asian ratkaisussa, ja niinpä siitä vuodesta lähtien oli Kristiinankaupungin pedagogiossa tyttöoppilaita säännöllisesti varsin huomattava määrä. Ohimennen tulokoon tässä yhteydessä vaatimattomasti todetuksi, että naisivistyksen alkuvaiheet liittyvät meilläkin melko laajasti 1700-luvun jälkipuoliskolla tätä suuntaa suosiviin virtauksiin. Tosin yleissivistys oli niin vaatimaton käsite, ettei sitä helposti huomata ajan hyötynäkökohtia suosivien harrastusten värittämää taustaa vasten. — Opetusohjelma oli tyttöoppilaille suurin piirtein sama kuin pojillekin. Pedagogin asiaksi jäi harkita, mitä aineita hän »yleissivistyksen» kannalta piti tytöille tarpeettomina. Näyttää olevan jonkinlaista yhdenmukaisuuttakin pedagogien menettelyssä. Niinpä tiedetään, että Kristiinankaupungin, Uudenkaarlepyyn ja Pietarsaaren kouluissa opetettiin tytöille lukemista, kirjoitusta, katekismusta, osia raamatunhistoriasta ja vähän laskentoa.

Pedagogioitten oppilaiden enemmistö oli tietenkin koulu-kaupungista. Tämä on varsin ymmärrettävää niiden etujen perusteella, joita lasten vanhemmilla oli lasten kouluttamisesta omalla paikkakunnalla. Kaupungit ovat kuitenkin aina olleet ympäröivän maaseudun sivistyskeskuksia. Tämä ilmiö on huomattavissa kaikkina aikoina ja kaikissa maissa. Niinkin vaatimaton oppilaitos kuin pedagogio puolustaa hyvin tätä johtopäätöstä. Kristiinankaupungin kouluun lähettivät vanhemmat lapsiaan hyvinkin kaukaa maaseudulta. Näiden

maalaisoppilaitten joukossa oli myöskin tyttöjä. Myöhemmin, kun papiston taholta ryhdyttiin yleiseen lukutaidon opetukseen, ei maaseutuoppilaitten lähettäminen kaupunkikouluun ollut lukutaidon saavuttamiseksi enää yhtä suuressa määrin tarkoitustaan vastaavaa kuin aikaisemmin.

Yleensä on huomattavissa, että Kristiinankaupungin ja Uudenkaarlepyyn pedagogioissa on ollut oppilasmäärä suurempi kuin muissa Etelä-Pohjanmaan vastaavissa oppilaitoksissa.¹ Säännöllisesti pidettyjä oppilastilastoja ei ole Kristiinankaupungin koulusta ennen kuin 1700-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta. Niissäkin on ilmoitettu oppilasmäärä vuosittain eikä lukukausittain. Oppilasmäärä ei kuitenkaan ole ollut lukuvuoden aikana tasainen. Syyslukukauden alussa oli oppilaita vähemmän kuin kevätlukukaudella. Kouluun otettiin oppilaita pitkin lukuvuotta. Suurimmillaan oppilasmäärä oli marraskuusta pääsiäiseen kestävässä aikana. Tuona aikana ei poikaoppilailta ollut ansiotyötä sen paremmin kaupungissa kuin maaseudullakaan. Merenkulku oli päättynyt ja sen tuottamat ansiomahdollisuudet ohi. Kalastuskin oli meren jäätyksen takia tuottamatonta. Maaseudullakin oli syyskiireitten aika päättynyt, ja niin saattoivat poikaoppilaat sieltäkin lähteä kouluun. — Varsinaiset vuositilastot Kristiinankaupungin koulusta alkavat v. 1784. Kuitenkin on jo aikaisemmiltakin vuosilta tietoja oppilasmäärästä. Tällainen maininta esiintyy tavallisesti koulussa pidetyn piispantarkastuksen pöytäkirjassa. Niinpä tarkastuspöytäkirjassa v:lta 1760 mainitaan Kristiinankaupungin koulussa olleen 19 oppilasta. Seuraavassa pöytäkirjassa luku oli kohonnut jo huomattavasti edelliseen verraten: 44, joista 35 oli poikia ja 9 tyttöjä. Tätä ennen v. 1763 oli ollut vain 16—20 oppilasta.² Aikaisemmin on jo mainittu tyttöoppilaitten kouluun ottamisesta, ja sen voimme todeta tämänkin tiedonannon perusteella tapahtuneen v. 1784.

¹ Svlj., s. 85.

² Ks. Kirkon arkisto.

³ Svlj., s. 58, s. 90.

Kun meillä on käytettävissämme tilasto kouluun otetuista uusista oppilaista vv. 1784—1844, voimme tehdä eräitä johtopäätöksiä koulun oppilasmäärästä tuon ajanjakson eri vuosilta, oppilaitten sukupuolesta, kotipaikasta, vanhempien säädystä sekä opettajavaihdoksista ja sen vaikutuksista oppilasmäärään.¹

Koulun todellinen oppilasmäärä tuntuu luotettavalta vasta v:n 1787 taulukosta alkaen. Edellä on jo osoitettu piispan-tarkastuspöytäkirjan osoittavan v. 1784 19 oppilasta. Uusien oppilaitten taulukko osoittaa vain 3 oppilasta. Tällainen ristiriita saattaa mainitun tiedon epäluotettavaksi. Samanlaisilta tuntuvat tiedot vielä kolmena seuraavanakin vuonna. Pieneltä tuntuu oppilasmäärä vielä vv. 1787 ja 1788, 13 ja 11 oppilasta. Huomioonottaen kuitenkin tilaston tarkkuuden oppilaitten jaottelemisesta sukupuolen, kotipaikan ja vanhempien säädyn mukaan voi otaksua luvun tarkoittavan koko oppilasmäärää. Luotettavat tiedot alkavat v. 1789, jolloin kouluun on tullut uusi vakinainen opettaja. Tässä yhteydessä todettakoon seikka, johon toisessa yhteydessä vielä palaamme. Uuden opettajan tulo näyttää kohottavan oppilasmäärää, joko ensi toimivuodesta alkaen tai sitten jo toisena vuonna. Ajanjaksona 1787—1800 on runsaimmin ollut oppilaita vv. 1789, 1798. Tämä ilmiö saanee selityksensä opettajavaihdoksesta. Edellisessä tapauksessa uuden opettajan toimikauden alkaessa oli 58 oppilasta, mutta seuraavana vuonna vain 14. Suuri vähennys näyttää tapahtuneen pääasiassa poikien kohdalla, heidän lukumääränsä vähentyi 32, tyttöjen vain 10. Asiallista syytä tähän muutokseen ei ole tiedossa. Voihan otaksua mainittuna vuonna paikkakunnalla olleen pojilla ansio- tai kotitöissä niin paljon puuhaa, etteivät nämä voineet saapua kouluun. Tämä johtopäätös ei tunnu aivan uskomattomalta valtakunnan olojen yleistä taustaakaan vasten. Olihan parhaillaan vv:n 1780—90 sota, ja sen aiheuttama täysikasvuisten miesten osallistuminen sotatoimiin Venäjää ja Tanskaa vastaan aiheutti tieteen-

¹ Liite n:o 2.

kin kotiolloissa alaikäisten miespuolisten tarvetta kotipaikkakunnan askareissa. Opettajan lyhytaikaisella vaikutuksella oppilasaineuksen vähenemiseen ei liene sanottavaa merkitystä. Varsin alhainen on oppilasmäärä ollut vv. 1793, 1795—1796. Tuona ajanjaksona se esiintyy tyttöjen lukumäärän vähene-
 misenä. Siihen ei ole lähemmin syytä tiedossa. Yleiseen oppilasluvun vähyteen vv. 1795—1796, 1797 on taloudellisilla tekijöillä ollut varmaankin vaikutuksensa. Siihen viittaa taulukossa noina vuosina maalaislasten puuttuminen koulusta. Näin ollen opettajan vaihdoksella ei sellaisenaan ole vielä vaikutusta 1797 oppilasmäärään. Vasta seuraavana vuonna voisi tämän ansioksi osittain lukea huomattavan lisäyksen oppilasluvussa. Kuitenkin on tässä yhteydessä muistettava yleinen toipuminen katovuosien jälkeen koko valtakunnassa. Aikakautena 1800—1844 on huomattavissa Kristiinankaupungin koulun molemmat huippukaudet, sekä oppilasrikkaimmat että oppilasköyhimmät vuodet. Korkein oppilasmäärä on ollut v. 1838, jolloin kaikkiaan oli 78 oppilasta, joista 50 poikaa ja 28 tyttöä ja sitä lähinnä pedagogion viimeisenä vuonna 1842, 45 oppilasta, joista oli 20 poikia ja 25 tyttöjä. Paitsi tapahtuneita opettajavaihdoksia on oppilasluvun kasvuun vaikuttanut myöskin Kristiinankaupungin taloudellinen kukoistus 1800-luvun alkupuolelta lähtien. Kaupungin elinkeinollinen merkitys onkin sijoitettavissa 1820—1880-lukujen tienoille. Tuona aikanahan Kristiinankaupunki oli johtavia merikaupunkejamme. Vaasan ja Porin saatua rautatien alkoi Kristiinankaupungin kohdalla elinkeinollinen taantuminen. Opettajavaihdos näyttää myöskin vaikuttavan jyrkästi oppilaslukuun. Uuden opettajan ensimmäisenä toimivuonna se on yleensä korkein ja varsin alhainen edellisen toimikauden päättyessä. Oppilasköyhimmät vuodet ovat 1828 ja 1829, jolloin kumpaisenakin vuonna on ollut vain 3 poikaa. Muita heikkoja vuosia ovat 1815 ja 1827, joiden aikana oli 4 oppilasta, sotavuosi 1809, 5 oppilasta, 1813, 1815, 1826 keskim. 5 oppilasta ja vielä muutamat muutkin, jolloin oppilasmäärä oli alle 10. Suhteellisesti alhaisin on

oppilasluku ollut saman pedagogin toimikaudella vv. 1821—1833. Kun otamme huomioon, että tuolta ajalta puuttuu kahden vuoden oppilasluku, joka ilmeisesti on mahdollisimman pieni, jää koko kauden keskimääräinen oppilasluku alle 10.

Oppilaitten sukupuoli on jo osittain selvinnyt edellisistä vertailuista. Käytettävissämme olevien tietojen perusteella voimme havaita Kristiinankaupungin pedagogion samoin kuin muidenkin, eräitä poikkeusilmiöitä lukuunottamatta, esiintyneen poikavaltaisena. Koko ajanjaksona 1787—1842 oli tyttöjä enemmän kuin poikia seuraavina vuosina: 1787, 1795—1796, 1807, 1819, 1834, 1836, 1837 ja 1842. Sellaisia vuosia, jolloin tyttöjä koulussa ei ole ollenkaan, ovat 1813, 1817, 1822, 1826, 1827, 1828, 1829. Vaikka edellämainittuja tyttövaltaisia vuosiakin on useita, jää tyttöjen keskimääräinen luku koko tilastokaudella huomattavasti pienemmäksi kuin poikien. Kun otamme tilastoajaksi 1787—1842, jonka kuluksa oli 55 kouluvuotta, saamme poikien lukumääräksi 723 ja tyttöjen 372. Näistä saadut keskiluvut ovat: poikien 13.1 ja tyttöjen 6.8. Tämä erotus osoittaa selvästi koulun poikavaltaisuuden.

K o t i p a i k k a.

Oppilaitten kotipaikasta antaa taulukkomme tietoja. Koko tilastokautena ilmoitetaan koulussa olleen »kaukaa» 44 oppilasta, joista poikia oli 38 ja tyttöjä 6. Kaukaisista maaseutupaikoista on tyttöjä lähetetty kouluun varsin vähän: vv. 1790 ja 1791 oli 1 tyttö, samoin vv. 1802, 1804, 1805, 1806 1 tyttö. Poikia oli aina vuoteen 1812 melko säännöllisesti kauempaakin koulussa. Enimmin näitä oli v. 1789, jolloin heitä oli 9. Taloudelliset kehitysilmiot 1700-luvun lopussa ovat, kuten ymmärrettävääkin, vaikuttaneet juuri maalaislasten koulunkäyntimahdollisuuksia ehkäisevästi. V:n 1812 jälkeen on lasten lähettäminen maaseudulta käynyt poikkeukselliseksi. Vain vv. 1824, 1825 ja 1838 on enää oppilaita Kristiinankaupungin koulussa »kaukaa». Mistä tällainen johtuu,

on epätietoista. Osaltaan siihen lienee syynä maaseudulla lukutaidon parantuminen papiston toiminnan tuloksena. Mikäli koulutarvetta on esiintynyt, se on suuntautunut sellaisiin kouluihin, joissa on ollut tilaisuus jatkaa opintoja elämänuralle valmistautumista varten.

Käytettävissämme on eräs tilasto vv:n 1783—1792 ajalta. Sen mukaan Kristiinankaupungin koulupiirissä oli seuraavat pitäjät ja oppilaat:

Lapfjärd (Lapväärti)	3
Närpes (Närpiö)	5
Teuva (Östermark)	4
Kauhajoki	4
Sideby (Siipyy)	1
Sastmola (Merikarvia)	5 ¹

V a n h e m p i e n s ä ä t y.

Oppilaitten vanhempien sääty on taulukossa ryhmitelty seuraavasti: I virka- ja palvelusmiehet (maalla ja kaupungissa); II kauppiaat ja tehtailijat kaupungissa; III käsityöläiset ja alempi porvaristo; IV muut kaupunkilaiset; V säätyhenkilöt maalla; VI talonpojat; VII torpparit ja muu rahvas, VIII aviottomat ja kaikki muut. Taulukko osoittaa selvästi, että kaupunkilaisvanhempien lapset muodostivat moninkertaisen enemmistön maalaisten lukumäärään verraten. Vielä tarkemmin voimme todeta pedagogion nauttineen alemman kaupunkilaisväestön suosiota varsinkin 1810-luvulta lähtien. Käsityöläisten ja muiden kaupunkilaisten lapsia on koulun oppilasenemmistö. Koko tilastokautena osoittavat näiden ryhmien lukua seuraavat numerot: Käsityöl. ja alempaa porvaristoa (III) 291, ja muita kaupunkilaisia (IV) 445. Aikaisemmin näyttää varakkaankin porvariston (II) piirissä esiintyneen voimakkaampaa harrastusta pedagogiota kohtaan. Sen piiristä oppilasluku ei tosin kohoa kovin korkeaksi, mutta siihen on aivan ymmär-

¹ Ks. hist., s. 316.

rettävä syynsä. Kristiinankaupungin asukasluku oli vielä 1700-luvun loppupuolellakin varsin vaatimaton, jonkin verran alle 1 000. Sen kokoisessa kaupungissa ei ollut montakaan kauppiasta, joiden joukossa olisi voitu toimittaa luokittelu ja tuloksena erottaa ryhmä »varakkaita» ja muita. Tilaston pyrkimys yksityiskohtaiseen luokitteluun pitkälle sovellettuna pienen yhteiskunnan piirissä saattaa tulokset helposti osoittamaan todellisuutta epäedullisempia piirteitä. Kun kaupunkilaisväestön johtavan aineksen muodostaneet varakkaat kauppiat ovat v. 1818 lähettäneet 10 oppilasta kouluun, voi sen tulkita erityiseksi harrastukseksi pedagogiota kohtaan. Siitäkin huolimatta, että on lukuisia vuosia, jolloin mainitusta piiristä (II) ei ole ainoatakaan lasta lähetetty kouluun, on tilastokauden kokonaisluku huomattava, 93 oppilasta. Kun otamme huomioon varakkaitten mahdollisuuden kustantaa lapsilleen kotiopetusta ja aika ajoin sitä suosivan ajan hengen, on ihmeteltävä mainitun piirin joutuvan kuitenkin kolmannelle sijalle oppilasaineksen lähettäjänä. Seuraavalla sijalla on virka- ja palvelusmiesten ryhmä. Tämä tarkoittaa kaupungissa asuvia toimenhaltijoita. Sen harrastus koulua kohtaan on pysynyt jokseenkin muuttumattomana. Pitkän tilastokauden ajalla esiintyy vain kaksi poikkeusta, eikä niiden perusteella liene syytä minkäänlaisiin päätelmiin. Samaa on sanottava niiltä vuosilta, jolloin mainitun ryhmän piiristä ei ollut oppilaita ensinkään. Virka- ja palvelusmiehet olivat muuttuvaa ainesta, ja saattoi olla niin, ettei sen piirissä aina esiintynyt alkeisopetuksen tarvettakaan. Tämän ryhmän jälkeen seuraa talonpoikien ryhmä. Siihen kuuluvien vanhempien lapsia on ollut koulussa 41. Edellä olemme jo huomioineet, että tilastokauden lopulla ei Kristiinankaupungin kouluun juuri lähetetty lapsia kauempaa maaseudulta. Tämä luku tarkoittaakin lähiympäristön pitäjistä tulleita talonpoikaislapsia. Se ei kuitenkaan osoita maalaislasten kokonaismäärää, vaan on siihen lisättävä ilman muuta torpparien ja muun rahvaan lapset, joiden määrä on 13. Kenties vielä VIII ryhmän lapsista on osa maalaisväestöön kuuluvia.

Sen ryhmän edustajista käytetään vain ylimalkaista nimitystä »aviottomat ja muut». Nämä seikat huomioonottaen ei Kristiinankaupungin pedagogion merkitys maalaisväestökään piirissä ole ollut mitätön, vaan osoittaa jatkuva harrastus senkin ryhmän tunteneen koulun itselleen hyödylliseksi.

Tosin edellämainittu ryhmittely jo osoittaa myöskin oppilaitten yleisen varallisuustason. Kuitenkin esiintyy vuositutkinnoissa tehdyissä oppilasmerkinnöissä jokaisen nimen kohdalla tiedot tästäkin seikasta. Tavallisimmin esiintyy maininta »fattiga», sitten »behållna» ja harvemmin »förmögna». Köyhiä oli enemmistö, muutamina vuosina näyttivät kaikki oppilaat olleen sellaisia. Tuomiokapituli kehoitti kuitenkin vielä selventävämpään varallisuustilan merkintään, ja niinpä esiintyykin myöhemmin sellaisia mainintoja kuin »utfattiga», »rika» »minde förmögna», tai, että he elättävät itsensä.

Oppilaitten ikä oli yleensä pedagogioissa 8—12 v. Joukossa oli kuitenkin nuorempia ja vanhempia. Maaseudulta oppilaat tulivat vanhempina. Eikä ollut harvinaista sekään, että 14-vuotiaitakin oli pedagogin opetettavina.

Koulun opetuskielenä oli ruotsi. Kaupungin ja rannikkopitäjien asujaimisto oli ruotsinkielistä. Tosin sisämaahan mentäessä muuttui väestö suomenkieliseksi, noin 2 penik. päässä kaupungista. Pedagogion opetuskielenä oli äidinkieli, 1649 koulujärjestyksen mukaan. Rannikkoseudun väestön ja oppilasaineksen vallitsevan suhteen perusteella ruotsinkielinen opetus oli aivan tarkoituksenmukaista. Kristiinankaupungissa ei suomalaisesta väestöaineksestä voi puhua ennen 1800-lukua. Tämän voi päätellä siitä, ettei suomenkielisiä jumalanpalveluksia pidetty paikkakunnalla ennen v. 1820. Siihen aikaan mainitaan suomenkielisiä olleen $\frac{1}{10}$ seurakunnan jäsenistä. Enemmän näyttää suomenkielistä ainesta olleen jumalanpalvelusten lukumäärän perusteella Kaskisissa, Uudessakaarlepyyssä ja Pietarsaareissa. On kuitenkin varmaa, että suomenkielisiäkin lapsia saapui kouluun varsinkin maaseudulta. Suomenkielinen oppilas joutui ensi aluksi tutustumaan koulun opetuskieleen ja vasta sen jälkeen,

kun hän oli saavuttanut siinä sellaisen taidon, että saattoi seurata opetuksen yleistä kulkua, oli opintojen menestyksellinen jatkaminen mahdollista. Kielivaikeudet eivät näytä suomenkielisiä lapsia peloittaneen kouluun pyrkimästä. Niinpä mainitaan tapaus 1700-luvun lopulta, jolloin 7 oppilasta, suomenkielistä, saapui sinne oppiakseen lukemaan ja kirjoittamaan. Opettaja näyttää kunkin kohdalta harkitun edellytykset opintojen seuraamiseen. Eräs sai aloittaa katekismuksen luvun suomeksi ja muut saivat tarttua ruotsinkieliseen aapiseen. Todennäköistä on, että myöskin muualla meneteltiin toisinaan samaan tapaan kuin Torniossa, jossa näyttää olleen tapana, että suomenkieliset oppilaat saivat kääntää suomesta ruotsiin, kun luku- ja kielitaito olivat siihen edellytyksenä. Päinvastaistakin kieliharjoitusta esiintyi. Ruotsinkielistä tekstiä käännettiin suomeksi. Sen ohella opittiin ruotsinkielen oikeinkirjoitusoppia, etymologiaa ja lauseoppia.

On ymmärrettävää, että suomenkieliset poikkeukset oppilasaineksen kokonaismäärässä tuottivat hankaluutta 1-opettajaisen pedagogion työskentelylle. Näille oli ylimääräisesti annettava opetusta koulunkielen ymmärtämisessä ja käyttämisessä. Kun opettaja halusi antaa myöskin kurssin edellyttämät tiedot muissa aineissa, oli hänen selitettävä asiat kahteen kertaan, ensin ruotsiksi oppilaitten enemmistölle ja sitten suomeksi vastatulleille. Kielitaidon hankkiminen näyttää tapahtuneen varsin pian, koskapa vuoden päättyessä on matrikkelissa merkintä »förut finne», mutta myöhemmin hankkinut ruotsin kielen taidon.

Työaika, lomat, koulutyö.

Vv:n 1611 ja 1649 koulujärjestykset määräsivät, että koulutyön tuli kaikissa valtakunnan kouluissa alkaa klo 5 ap. Edellisen mukaan olivat seuraavat lukujaksot: 5—8, 9—10 ja 12—5. Jälkimmäinen ei tuonut muuta muutosta kuin sen,

että 2—3 oli vapaata. Kumpikin määräsi päivän työt aloitettavaksi rukouksella ja Raamatun kappaleen lukemisella. Samoin oli työt lopetettavakin rukoushetkellä. Sama Raamatun kohta, joka aamulla oli luettu latinaksi, oli iltapäivällä luettava ruotsiksi.¹ Tällainen työpäivä vallitsi koko 1600-luvun kouluissa. Triviaalikouluissa tosin käytettiin tunti 12—1 laulutuntina. Ajanoloon kuitenkin työjärjestystä muutettiin. V. 1724 annetussa kouluasetuksessa ilmoitettiin koulutyö aloitettavaksi klo 6. Työpäivä oli kuitenkin yhtä pitkä kuin aikaisemmin, sillä lupatunti 2—3 poistettiin. Tavaksi tuli kuitenkin lopettaa useissa kouluissa luvut jo klo 4 ip. Kehitys näyttää olleen työpäivän liian varhain aloittamista vastaan. 1800-luvun alussa useissa kouluissa oli päästy yhdenmukaisuuteen lukujen aloittamisessa klo 7. Tuntimäärä säilytettiin samana. Siksi oli luettava yhdenjaksoisesti 7—10 ja iltapäivällä klo 5:een. Pedagogioissa näyttää olleen suosittu seuraava työjakso: 7—9; 10—12; 1—4. Oli annettu ohjeita myöskin eri aineitten sijoittamisesta päivän mittaan. Muistiläksyt oli annettava aamupäiväksi, tekstin luku ja kirjoitusharjoitukset myöhemmälle päivälle.

Lukukauden pituudesta määräsi v:n 1611 koulujärjestys, että loma-ajat olivat joulun, pääsiäisen, juhannuksen, mätäkuun ja Mikkelin päivän aikaan. Joka kerta olisi myönnettävä 3 viikon loma, poikkeustapauksissa vielä enemmän². Tämä koulujärjestys suosi verraten useita ja pitkäaikaisia lupia. Säästeliäämpi on jo v:n 1649 asetus, joka hyväksyy vain 2 pitempijaksoista loma-aikaa. Joululoma oli aloitettava 18/XII ja lopetettava 18/I. Kesäloma alkaisi 29/VI ja kestäisi kuukauden kuten edellinenkin loma. V:n 1724 koulujärjestyksessä jäätiin kahden loman kannalle, mutta kumpaistakin pidennettiin. Joululoma alkoi Lucian päivästä (13/XII) ja loppui Kynttelin (4/II) päivänä. Kesäloma alkoi juhannuksesta (24/VI) ja päättyi Pärtylin päivänä (24/VIII).

¹ Thyselius: Handlingar II, s. 192.

² Svlj., s. 130.

Näitä loma-aikoja pidettiin Pohjanmaan kouluissa siten, että luvut lopetettiin viikkoa ennen juhannusta varsinkin sellaisina vuosina, kun helluntai sattui myöhään. Näiden pitkien loma-aikojen lisäksi oli lyhyt pääsiäis- ja helluntailoma. Silloin oli luvut lopetettava kolmea päivää aikaisemmin ja aloitettava maanantaina pyhien jälkeen. Sitä paitsi oli luvut lopetettava keskiviikkona ja lauantaina aikaisemmin kuin muina viikon päivinä. V:n 1649 koulujärjestys määräsi työt lopetettaviksi keskiviikkona ja lauantaina klo 2, toisinaan klo 3. V:n 1724 asetuksessa säädettiin, että kaksi viimeistä tuntia olivat vapaaehtoisia. Nämä molemmat määräykset antoivat tuen keskiviikon ja lauantain iltapäivän lupana viettämiseen. Kun lisäksi oli tapana antaa oppilaille vapautus koulutyöstä niinä useina päivinä, joilla oli kirkollinen leima, on ymmärrettävää, että opetuksen tasainen kulku kärsi liian runsaista lupapäivistä. Asianomaiselta taholta puututtiinkin epäkohtaan sen korjaamiseksi. V. 1773 lähetti Turun tuomiokapituli kiertokirjeen koulujen johtajille ja rehtoreille. Siinä todettiin, millaisia »laittomia» lupia oli vietetty hiippakunnan alueella olevissa kouluissa. Kiintoisaa oli todeta näiden ylimääräisten lupapäivien luku ja opettajien kirkollisuus traditioiden noudattamisessa. Lupia oli pidetty kaikkien apostolien päivinä, tuomiopäivinä, Gregoriuksen päivänä, paastomaanantaina, rukouspäivän edellisena iltapäivänä, pääsiäisviikon maanantain ja tiistain iltapäivinä, molempina katumuspäivinä (gångdagarna), Martinpäivänä sekä sellaisen juhlapäivän jälkeen, joka sattui sunnuntaiksi.¹ Tällaista mielivaltaista lupien pitämistä ei Tuomiokapituli enää sallisi, vaan koulutyötä oli tehtävä tavallisessa järjestyksessä. Tavallinen Mikkelinpäivä-loma oli säilytettävä oppilaitten kotona käynnin takia. Se sai kestää 8 päivää. Pääsiäisen ja helluntain edellä ei lukuja saanut lopettaa ennen kuin mainittujen pyhien edellisena keskiviikkona, ja ne oli aloitettava jälleen seuraavalla viikolla samana päivänä. Kesä- ja talvi- (joulu)lomastakaan ei saanut tehdä

¹ Turun tuomiokapit. kiertokirj. 1772.

omavaltaisia poikkeuksia, vaan se oli vietettävä v:n 1724 koululain mukaisessa järjestyksessä. Viikkoa myöhemmin tuli uusi kiertokirje papeille ja tarkastajille, jossa tehostettiin säännöllisen koulutyön tärkeyttä ja kehoitettiin pitämään lapset ahkerasti työssä, eikä ylen runsaita ja tarpeettomia lupapäiviä olisi vietettävä.

Niin velvoittavina ja poikkeuksettomina kuin edellämainitut määräykset näyttäisivätkin koulutyön joutuneen siten säännöstellyksi, eivät kuitenkaan tiedot käytännöstä osoita samaa. Opettajat näyttävät antavan ylimääräisiä lomiasiaisille oppilaille, jotka olivat osoittaneet hyvää muistia ja suurta harrastusta koulutyöhön. Esiintyi myöskin oppilaitten taholta omavaltaista lupa-aikojen viettämistä. Oppilaat ovat saattaneet olla omin lupinsa poissa koulutyöstä. Tällaisia vapauksia otettiin moniksi viikoiksikin. Kristiinankaupungin koulusta oli moni oppilas 1700-luvun lopussa poissa kokonaisen tai puoli lukukautta ja tuli sen jälkeen taas takaisin. Epäsäännöllinen koulunkäynti näyttää olleen yleistä 1800-luvun alussa koko Turun hiippakunnan alueella, koskapa tuomiokapituli antaa asiasta kiertokirjeen v. 1821. Siinä sanotaan mm. seuraavaa: »Tuomiokapituli on tulleista kertomuksista huomannut, että oppilaat lukukausien aikana ajoittain ja usein keskeyttävät koulunkäyntinsä ja pitämäksi tai lyhyemmäksi ajaksi jäävät pois lukuharjoituksista.» Tuomiokapituli toteaa suuren vahingon tällaisesta koituvan poissaoloa harrastaville oppilaille: »Heidän edistymisensä ehkäistyy eivätkä he saavuta niin aikaisin, kuin olisi asiaankuuluvaa, tottumusta järjestykseen, työntekoon ja uutteruuteen toimissaan; ilman näitä ominaisuuksia on jokainen ihminen hyödytön itselleen ja yhteiskunnalle.»

Kun oli tiedusteltu oppilailta syitä poisjäämiseen, oli osittain ilmennyt haluttomuutta ja kyllästymistä koulunkäyntiin. Tavallisesti oli sanottu syyksi, ettei viihdytty koulussa, ja mieluummin kuin olisivat vastahakoisesti koulussa, he jäivät sieltä kokonaan pois. Vanhemmatkaan eivät tällaisissa tapauksissa näytä pakottaneen lapsiaan palaamaan

takaisin koulupenkille. Oli myöskin pätevämpiä syitä koulunkäynnin keskeyttämiseen. Vanhemmat tarvitsivat lastensa apua kotitöissä. Köyhät vanhemmat eivät voineet hankkia lapsilleen elatusta, vaan näiden oli mentävä vieraan palvelukseen ansaitsemaan toimeentulonsa. Varsinkin lukukauden loppupuolella ennen kesäloman alkamista erosi moni oppilas koulusta lopullisesti lähteäkseen merille tai antautuakseen käsityöoppiin.¹

Opetusaineet ja saavutukset.

Oppilaita otettaessa vaadittiin lukutaito, kuten jo aikaisemmin on viitattu. Milloin sellaista taitoa ei uusilla hyväksytyillä ollut, oli koulussa annettava lukutaidon alkeet. Kun sellaisiakin lapsia saapui, jotka eivät olleet kirjaa aikaisemmin avanneet, oli aloitettava tietystikin aapisesta. Aakkosten jälkeen siirryttiin tavaamiseen ja sen jälkeen sisälukuharjoituksiin. Samanlaisia harjoituksia esiintyi myöskin triviaalikoulujen apollogistaluokilla. Oppikirjana käytettiin aapista ja katkismusta, toisinaan Uutta Testamenttia ja raamatunhistoriaa. Kun lukeminen sujui auttavasti, sai oppilas käydä oppimaan katkismuksen sisältöä tai ryhtyä harjoittelemaan kirjoitusta. Yleensä ei opetettu useampia aineita rinnakkain, vaan yhtä ainetta kerrallaan. Olemme aikaisemmin jo maininneet, että oppilaat oli jaettu osastoihin, sen mukaan, mitä kullekin ryhmälle kerrallaan opetettiin. Kirjoitusharjoitusten ensimmäisenä tehtävänä oli opettaa oppilas kirjoittamaan kirjaimet, tavut ja sanat. Vasta sitten pyrittiin pitkäaikaisilla harjoituksilla käsialan muovailemiseen. Siinä pyrittiin saamaan kirjaimet kauniiksi ja koko käsiala helposti luettavaksi. Paitsi pedagogioissa ja apollogistaluokilla osoitettiin erityistä huolta vielä triviaalikoulujen myöhemmilläkin asteilla hyvän käsialan saavuttamiseen. Tällaisia kirjoitusharjoituksia oli tosin järjestetty muunnetussa muodossa, nimittäin latinankirjoituksina. Paitsi aineen

¹ - Ks. hist. s. 305.

vaatimaa tietoa kiinnitettiin huomiota tällöinkin käsialavaatimuksiin. Kirjoitus omaa oppiaineena tarkoitti muuta kuin kauniin käsialan saavuttamista. Siihen sisältyi myös ainekirjoitusopillisia tarkoituksia. Harjoitettiin kirjoitten laatimista, opetettiin kyhäämään yksinkertaisia jokapäiväisessä elämässä esiintyviä asiakirjoja. Erityistä tyylioppia sen paremmin kuin ilmaisukeinojen kehittämistä ei pedagogion sen paremmin kuin apollogistaluokkienkaan oppijaksoon voinut sovittaa. Rajoituttiin vain yleiseen oikeinkirjoitukseen ja käsialaan. V:n 1649 koulujärjestys oli tehnyt oikeutta äidinkielen opetukselle. Sen vaikutusta ei suuressa määrässä voi kuitenkaan huomata näissä alemman asteen kouluissa. Tosinhan opetuskielenä oli äidinkieli, valtakunnan kieli, ruotsi, mutta laajempaa »viljelyä» ei tämän aineen kohdalla ole opetusohjelmassa. Vasta 1800-luvun alusta kiinnitetään tuomiokapitulin kehoituksesta huomiota kieliopin järjestelmälliseen opetukseen. Oppikirjoina käytettiin Sahlstedtin ja Broockmanin kielioppeja. — Lukemisen, kirjoitus- ja laskentotaito oli riittävä niille, jotka antautuivat käytännöllisille aloille. Pedagogioitten ja apollogistaluokkien oppijakso tarkoitti juuri välitöntä oppilaitten elämään valmistamista. Siitä syystä oli niiden oppijakso kauttaaltaan käytännöllinen. Kurseissa vältettiin kaikkea, mikä oli elämässä tarpeetonta. Tässä esiintyi paikallinen pedagogi arvostelijana muuttaen oppijakson paikallisten elämän vaatimusten mukaan. — Laskentoa tarvittiin käytännöllisessä elämässä. Tämän aineen vuoro tuli lukemisen ja kirjoituksen jälkeen. Mahdollisesti oppilas oli lukenut muutamia uskonkappaleita, ennen kuin matemaattiset harrastukset tulivat vallitseviksi. Kaikille pyrittiin opettamaan neljä yksinkertaista laskutapaa kokonaisilla luvuilla. Siihen pysähtyikin opetus monen kohdalla. Edistyneimmille saattoi opettaja antaa ohjausta vielä murtoluvuissa, korko-, seura- ja rabattolaskussa. Olipa joku yksityinen poikkeus laskenut koko aritmetiikankurssin. Sellaisia saavutuksia on todettavissa opettajan tekemistä matrikelimerkinnöistä.

Geometria ei kuulunut pedagogioiden eikä apollogistaluokkien kurssiin. Riippui opettajan henkilökohtaisesta harrastuksesta, halusiko hän ohjata lahjakasta ja ahkeraa oppilasta matemaattisen alan tuntemisessa. Ainakin Raahen koulusta tiedetään, että siellä muutamat oppilaat 1820-luvulla lukivat Euklideen oppikirjan I osaa.

Ei ole ihmeteltävää, että näiden perustavaa laatua olevien käytännöllisten oppiaineitten jälkeen oli uskonto lukuaineitten joukossa johtavassa asemassa. Olihan koulu aivan elimellisesti riippuvainen kirkosta, kuten olemme monesti jo aikaisemmin esitetystä todenneet. Kirkko oli tavallaan myöskin koulun äiti. Lutherilaisen hengen mukaista oli kansan saattaminen lukutaitoiseksi, jotta se kykenisi omakohtaisesti syventymään Raamatun totuuksiin. Tämän ilmauksena on sittemmin 1700-luvulla jo yleinen lukutaidonopetus papiston toimesta kussakin seurakunnassa. — Aapisen jälkeen tulikin katkismus oppikirjaksi, jonka sisältö oli tarkasti opittava. Gezeliuksen katkismus oli kauan suosittuna oppikirjana, se sai sittemmin väistyä Svebeliuksen ja Möllerin tieltä. Toisinaan käytettiin myöskin Lindblommin, Backmanin ja Cråbergin selityksiä. Opettajat ovat myöskin omasta puolestaan harrastaneet tekstin selittämistä, koska matrikkelimerkinnöissä on siitä nimenomaan tehty mainintoja. Yleisenä vaatimuksena oli katkismuksen ulkoa osaaminen. Sen perusteella ilmeni taito. Eipä olekaan ihme, että hyvä muisti oli jonkinlainen lahjakkuuden mitta, kuten erikoislomien myöntämisestä jo aikaisemmin olemme todenneet. Hyvä ulkoa osaaminen riitti opettajalle vakuutukseksi asian hallitsemisesta. Tekstin todellinen tajuaminen ja sen toteaminen ei ollut tarpeellista. Keskeisen asemansa takia vei katkismuksen luku huomattavan osan lukuajasta pedagogioissa ja apollogistaluokilla. Sitä luettiin yhä uudelleen määrättyinä jaksoina sekä aamu- että iltapäivinä. Ahkerasti sitä kerrattiin, jotta sen sisältö todella iskeytyisi mieleen. Paitsi kristinopin alkeitten tärkeyttä opetuksessa osoittaa sen opetus tuon ajan pedagogiikan metodillisenkin puolen. »Kertaus on

kaikkien opintojen äiti», oli lause, joka eli loistokauttansa didaktisen opetuksen piirissä. Katkismuksen lukua seurasi raamatunhistoria. Siinä käytettiin Millerin tai tavallisemmin Hybnerin oppikirjaa, usein myöskin Rosenmüllerin »uskonnonhistoriaa». Kristiinankaupungissa näyttää Millerin ja Hybnerin, etenkin edellisen kirjalla olleen määräävä suunta. Pisimmälle ehtineet oppilaat lukivat jonkin näistä oppikirjoista ja lisiä muista.

Uskonnon ohella oli muitakin lukuaineita. Maantiedettä ja historiaakin harrastettiin. Maantiede katsottiin käytännölliseksi aineeksi. Tarjoutuihan sen välityksellä tilaisuus tutustua vieraitten kansojen oloihin ja elämään. Useat oppilaat tarvitsivat tällaisia tietoja antautuessaan merimiehiksi tai kauppiaiksi. Maantiede koulujen ohjelmassa edusti myöskin reaaliaineitten lukua, jonka merkitystä v:n 1649 koulujärjestys oli koettanut tehostaa. Oli useitakin oppikirjoja tässä aineessa: Hybnerin, Åkermanin ja Thuneldin ja 1800-luvulla vielä Djurberg, Regner ja Palmblad. Kristiinankaupungissa olivat käytännössä Hübnerin, Regnerin ja Palmbladin oppikirjat. Thuneldin oppikirjaa ei mainita kurssiennätyksessä. Maantieteen opetuksessa esiintyy havainto-opetukseenkin määrätietoinen pyrkimys. V. 1760 pidetyssä Kristiinankaupungin pedagogion tarkastuksessa huomattiin opetusvälineitten puutteellisuus, ja pedagogia kehoitettiin kouluunsa hankkimaan pallokartta, 4 tärkeintä karttaa (maanosat) ja maantiede. Samalla kehoitti tarkastaja opettajaa antamaan tiedot oppilaille tärkeimmistä maista ja paikoista. Lisäksi oli oppilaita opetettava määräämään maan asema.¹ Tällaisia vaatimuksia ei voitu koulussa olleilla välineillä toteuttaa. Sitä varten pedagogi näyttääkin hankkineen mainitut kartat ja varsin pian vielä myöskin Ruotsin kartan. Nämä välineet esiintyvät jo v. 1784 toimitetussa tarkastuksessa laaditussa omaisuusluettelossa.² V:n 1809 jälkeen kiinnitettiin koulussa myöskin huomiota oman maan maan-

¹ Ks. hist., s. 307.

² Ks. hist., s. 303.

tieteeseen. On tullut jo aikaisemmin todetuksi, että paikallisen elinkeinoelämän tarpeet määräisivät osittain reaaliaineitten harrastusalan. Ei ole ihmeteltävää, että sellaisessa merikaupungissa kuin Kristiinankaupungissa oli tärkeätä tuntea Portugalin olot niin maantieteestä kuin historiastakin.

Historian kurssi oli pedagogioissa ja apollologistaluokilla varsin vähäinen. Yleensä kiinnitettiin päähuomio vanhan ajan historiaan. Kristiinankaupungissa oli oppikirjoina Regerin »Första begrepp» ja Ziervogelin »Allmänna historia», I ja II osa, joista edellinen käsitteli Portugalin, jälkimmäinen Espanjan historiaa. Ilmeisesti merikaupungin paikalliset intressit ohjasivat historianopetuksenkin harrastuksen Pyreneitten niemimaalle, kuten olemme huomanneet jo maantieteen opetuksesta. Luonnollista on, että historian opetuksenkin v:n 1809 jälkeen koetettiin kiinnittää huomiota, mutta siinä oli käytännöllisenä vaikeutena oppikirjan puute. Uudet poliittiset olosuhteet saattoivat Venäjän historiainkin tärkeäksi, mutta kurssivaatimukset siinä olivat todennäköisesti varsin minimaaliset. Siihen ei ilmennyt erityistä harrastusta eikä sen opetukseen ollut riittävää alan tunteustakaan.

Pedagogioitten ohjelmaan ei kuulunut latinan kielen opetus. Kuitenkin sitä näyttää annetun eräissä pedagogioissa sellaisille oppilaille, joiden aikomus oli siirtyä jatkamaan opintojaan triviaalikoulussa. Kristiinankaupungissa opiskeli vuosina 1783—1792 9 oppilasta latinaa. Niistä 1 oli kirjoittautunut v. 1784, v. 1789 2, v. 1790 1 ja v. 1791 5 oppilasta. Vielä harvinainen tapaus sattui viimeainitun ryhmän piirissä. Näistä viidestä ilmoittautui ja sai myöskin kaksi oppilasta opetusta kreikan kielessä. Tämä oppiaine oli aivan harvinainen pedagogioissa eikä siinä ole opetusta luultavasti annettu muualla kuin Kristiinankaupungissa ja Torniossa. Sieltä on myöskin merkintä kreikan kielen opetuksesta.

Varsinaisille harjoitusaineille ei pedagogioitten ohjelmassa suotu juuri nimeksikään tilaa. Laulukin oli aluksi tarkoitettu triviaalikouluun kuuluvaksi. Mutta myöhemmin näyttää

kouluviranomaisten suhtautuminen siinäkin muuttuneen, koskapa tarkastaja, piispa Jac. J. Haartman kehoitti pitämässään tarkastuksessa, Kristiinankaupungissa v. 1784, opettajaa maalauttamaan hankittavan uuden taulun toiselle puolelle myöskin nuottiasteikon. Tässä ilmenee pyrkimys opettaa laulua musiikkiopin periaatteiden mukaisesti.

Koulujen lukuvuosi päätettiin vuositutkinnolla (examen anniversarum). Nämä olivat juhlallisia tilaisuuksia, joihin oli kutsuttu koulukaupungin huomattavimmat porvarit ja tunnetut kaupunkilaiset. Tilaisuus aloitettiin klo 8 aamulla ja se kesti noin 5 tuntia. Oppilaitten tietoja tutkittiin melkein kaikissa kouluaineissa. Kuulustelijana toimi oma opettaja tai saapuvilla ollut tarkastaja. Tilaisuuden jälkeen ilmoitettiin, olivatko tiedot osoittautuneet riittäviksi ja voitiinko hyväksyä oppimäärä suoritetuksi. Mitään todistuksia ei annettu. Arvostelut kirjoitettiin matrikkeleihin oppilaiden nimien kohdalle opettajan, tarkastajan ja tuomiokapitulin tarkoituksia varten. Tutkinnon lopetti tarkastaja kiittämällä opettajaa suoritetusta työstä ja kehoittamalla oppilaita ahkeruuteen ja hyviin tapoihin, kuuliaisuuteen vanhempia ja opettajia kohtaan ja pyrkimään kelpo ihmisiksi ja kansalaisiksi. Tarkastaja ei myöskään unohtanut muistuttaa oppilaita siitä, että nämä kesän aikana harrastaisivat koulukirjojen lukemista ja muistaisivat saapua syyslukukauden alkaessa kouluun.

Vuositutkinnoilla oli merkityksensä siinäkin, että ne olivat ainoita tilaisuuksia, joissa huoltajat ja vanhemmat saivat tutustua koulutyöhön. Tosin tällaisia tutkintoja ei voi pitää varmoina näyteinä opetuksen laadusta ja sen tuottamista tuloksista, opettajan ja oppilaitten välisestä suhteesta. Kaikki pyrittiin, kuten on ymmärrettävääkin, saamaan näyttämään mahdollisimman edulliselta. Kun tilaisuus kesti 5 tuntia, saatiin siinäkin ajassa jo verraten monipuolinen kuva siitä, mitä kaikkea oli opittu ja mitä ainakin tilaisuus olisi ollut oppia. Tarkastajan saapuminen tutkintoon merkitsi myöskin koulutyön yleistä arvostelua. Toimituksesta laa-

dittiin pöytäkirja, jossa selostettiin, mitä huomioita oli tehty eri aineitten tasosta, millaista opetusmetodia opettaja noudatti. Tarkastajille annetuissa ohjeissa varoitettiin heitä merkitsemästä arvostelujaan asiaankuulumattomin hyvän-
tahtoisin sanoin. Kuitenkin ovat tutkintopöytäkirjat, joista toinen jäi tuomiokapitulin, toinen koulunarkistoon, tavallisesti kaavamaisesti laadittuja. Siihen on osittain vaikuttanut tarkastajan omaksuma »maneerii» samaa työtä miltei muuttumattomasti toistaessaan, osittain myöskin tilaisuuksien kaikkialla miltei samantapainen kulku. Tarkastuskertomuksista sai tuomiokapituli ajankohtaisen kuvan koulutyön tasosta. Ne saattoivat toisinaan antaa aiheen tutkimusten toimittamiseen koulutyössä esiintyneistä puutteista. Koulut joutuivat säännöllisesti olemaan paikallisenkin tarkastuksen alaisina. Seurakunnan kirkkoherra oli myöskin paikallinen koulun valvontaviranomainen. Piispa tuomiokapitulin esimiehenä oli samalla koululaitoksen korkein viranomainen. Milloin hän saapui paikkakunnalle seurakunnan tarkastusta toimittamaan, oli koulunkin perusteellinen tarkastus edessä. Pedagogille oli ainoana lohdutuksena, ettei sellaisia tilaisuuksia tarvinnut pelätä kovin usein toistuviksi. Saattoipa niiden väliä olla jopa 20 vuotta. Rovastintarkastukset kohdistuivat myöskin koulujen toimintaan. Niitä oli paljon useammin, toisinaan joka vuosi. Rovastit eivät näytä koulujen toimintaan paljoakaan puuttuneen, sellaisissakaan tapauksissa, kuin siihen on esiintynyt aihetta. On sattunut tapauksia, jolloin rovastit eivät ole tehneet ilmoitusta tuomiokapitulille kanteluista opettajan virheistä, vaan ovat jättäneet asiat siksi, kunnes tuomiokapitulin tarkastaja niihin puuttuisi.¹

Stipendirahastojakin oli Pohjanmaan kouluissa. Niitä oli valtion lahjoittamia ja yksityisten. Stipendejä jaettiin kolmenlaisessa tarkoituksessa: oppilaiden ylläpidoksi, ahkeruuden palkintoina ja innoittajina uusiin ponnistuksiin. Kun varsin moni oppilas oli aivan varaton, kuten matrikkeli-

¹ Svlj., s. 136.

merkintöjen lausunnoista olemme todenneet, koetti koulu lahjakkaitten köyhien oppilaitten koulunkäyntiä helpottaa antamallaan avustuksilla. Ne olivat samalla palkintoja hyvin suoritetuista koulutehtävistä ja hankituista tiedoista. Sellaisille oppilaille ne merkitsivät herätteitä ja kannustinta uusiin ponnistuksiin laajempien tietojen hankkimiseksi.

Stipendit olivat koulun myönteisen tahdon ilmauksia. Laiminlyöntejä ja vallattomuuksia torjumaan käytettiin rangaistuksia. Ruumiillinen rangaistus oli tavallisin ja ajanhengen mukaisin. Sitä olikin varsin monta lajia, miltei jokaista ruumiinosaa varten. Näiden jälkeen seurasi aresti, karsseri, jonka parantavaa vaikutusta pidettiin suurena. Opettajan hyväksi harkitsemia toimenpiteitä haittasi toisinaan vanhempien ja kaupunkilaisten liittoutuminen rangaistavan oppilaan puolelle, jolloin nämä puuttuivat opettajan toimenpiteisiin hyvinkin jyrkässä muodossa, saattoivatpa toisinaan tulla vapauttamaan oppilaan karsserista.

Opettajan asema pedagogiossa oli kaikkea muuta kuin kadehdittava. Olemme jo aikaisemmin todenneet hänen taloudelliset vaikeutensa. Useinhan jäi palkka saamatta, osa niistäkin niukoista tuloista, jotka hänelle olisivat kuuluneet. Kaupunkilaiset täyttivät vain vastahakoisesti velvollisuuksiaan koulua ja opettajaa kohtaan. He pitivät useinkin koulumestariaan välttämättömänä pahana, jota heidän oli tuloistaan ylläpidettävä. Opettajan taloudellinen riippuvaisuus herätti varmaankin niskoittelun halua kaupunkilaisissa hänen täysin oikeutettujakin toivomuksiaan kohtaan.

Tuomiokapituli oli antanut oikeuden pedagogille käyttää paikallisen lukkarin apua silloin, kun oppilaat kävivät koulussa vain sisäluvun ja kristinopin oppimiseksi rippikoulun vaatimuksista selviytyäkseen. Kristiinankaupungin pedagogi pyysi useaan otteeseen lukkaria avukseen, mutta seurakunnan taholta ei siihen suostuttu. Tarkastuksissakaan tehdyt valitukset eivät johtaneet tuloksiin.

Aikaisemmin on jo viitattu lasten epäsäännölliseen koulunkäyntiin. Opettaja koetti tehdä kaikkensa saadakseen kor-

jausta aikaan. Niinpä pedagogi Thunaeus valitti tarkastuksessa 1731, että lapset olivat liian paljon pois koulusta.¹ Tarkastaja varoitti porvareita sellaisesta menettelystä ja ilmoitti sakotettavaksi 3 hop. taal. sellaisia vanhempia, jotka ottaisivat lapsensa pois koulusta opettajan tietämättä. Koulun toiminta myöhemmältä ajalta ei osoita, että mitään korjausta olisi asiaan saatu. Muunkinlaisia vaikeuksia saattoi opettaja saada osakseen kaupunkilaisten taholta. Milloin kaupunkilaisten mielestä opettaja ei ollut muka pätevä, saatettiin ryhtyä vieromaan varsinaista koulua ja hankkia yksityisten toimesta opettaja, jonka huoltoon lapset paremmin uskottiin kuin oman pedagogin. Niinpä valitti pedagogi ja kappalainen Carl Aspegren v. 1742, että kaupunkilaiset pitävät lapsiaan tullikirjuri Engmanin ja porvari Peter Maxmanin luona oppimassa eivätkä lähetä heitä pedagogioon, josta on seurauksena hänen tulojensa pienentyminen siinä määrin, ettei hän voi saada riittävästä elatusta. Hän toivoi porvarien huo- maavan menettelynsä sopimattomuuden, hänen tarvitse- matta tehdä valitusta tuomiokapituliin. Porvareille itselleenkin olisi vahingollista pitää lapsiaan sellaisessa yksityiskou- lussa, jossa lapsia kasvatetaan niinkuin järjettömiä luonto- kappaleita ilman kuria ja nuhdetta (tukt och aga) niin, ettei- vät he pelkää Jumalaa, vanhempia, eivätkä ketään muuta- kaan.² Tutkimuksissa, joita tarkastuksissa toimitettiin, selit- tivät ne porvarit, joiden lapset olivat nauttineet yksityis- opetusta, että tämä oli johtunut siitä, etteivät lapset olleet pedagogion opetuksessa riittävästi edistyneet. Väitettiinpä sellaistaakin, että lapset olivat unohtaneet sen, mitä aikaisem- min olivat osanneet. — Tunnettuahan on, miten vähän todellisuudessa lapset mitään osasivat kouluun tullessaan. — Väitteensä tueksi vanhemmat vielä esittivät, että pedagogi- kappalaisella oli yllin kyllin työtä papillisissa tehtävissään, ja sen tähden hänen oli vaikea hoitaa koulumestarin tointa. Vielä esitettiin, että lapsia käytettiin kouluaikana sopimat-

¹ Ks. hist., s. 305.

² Ks. hist., s. 306.

tomaan yksityistyöhön. Sekin esti lasten edistymistä kouluaineissa. Eräs porvari väitti, että hänen poikansa oli ollut 5 viikkoa koulussa eikä ollut lukenut »herra kaupunginpedagogin edessä muuta kuin pienen lasten rukouksen».¹

Tällaiset tapaukset, joissa kaupunkilaisten taholta ei halutukaan ymmärtää pedagogin toimenpiteitä eikä täyttää hänen oikeutettuja toivomuksiaan, aiheuttivat kaiken sen taloudellisen puutteen ohella, joka erottamattomasti liittyi pedagogin asemaan päivästä toiseen, pedagogin arvioinnin asemastaan lohduttomaksi. Kun toiveet edullisempiin pappistoimiinkin olivat vähäiset, näytti Juppiterin viha langenneen kaikkein armottomimpana. Täydellinen kyllästyminen ja kasvatustyön vain epäedullisten puolien huomioiminen on sen Kristiinankaupungin pedagogin ajatukset vallannut, joka matriikkelinsa laitaan sovitti ajatuksena riimeiksi:

»Många äro de låga löner
Som stå till buds åt behofvets söner,
Dock — tyngsta melden på lyckans qvarn
Är plugga lärdom i andras barn
Ty liten vinst ser man mödan löna,
Men mycken otack man väl får röna
Förutom tålamodets knappa pund
Som ta's i anspråk hvarenda stund.»

Tässä yhteydessä todettakoon, että vaatimaton oli pedagogion opetusohjelma. Sen varsinaisena tehtävänähän oli kansalaistiedon alkeiden antaminen: luku- ja kirjoitustaito, laskento ja kristinopin alkeet muodostivat varsinaisen kurssisisällön. Totesimme kuitenkin, että pedagogioitten ohjelma osoitti laajenemista. Siihen liittyi puhtaasti reaalityiedon alaan kuuluvia aineita, useinkin paikallisten vaatimusten mukaan oli kurssi sovellettua. Metodillisesti oltiin vielä varsin alkutaipaleella. Uskonnon opetuksessakin oli ulkoluku tärkeintä. Sen mieluista uudistavasta merkityksestä ei voitane puhua. Kehittyneempiä metodillisia vaatimuksia voi todeta

¹ Ks. maistr. tuomiokirj. 1/III 1742.

etupäässä maantieteen opetuksessa, jossa on huomattavissa pyrkimys selvään havainto-opetukseen.

Pedagogio sisällytti ohjelmaansa paitsi pienten lasten koulun vaatimuksia myöskin opetusaineiston laajuuden ja käytännössä ilmenneiden harrastusalojen perusteella yleisen porvarikoulun vaatimukset. Sen sivistyksellinen arvo ja merkitys on rinnastettavissa apollologistaluokkien kanssa, jotka edustavat varsinaista porvarikoulua.

Liite n:o 1.

Piispa J. Gezeliuksen tarkastuskertomuksesta.

»Unerdånig berättelse om Scholorne och pedagogier i Åbo stift (1688 ? K. Leinberg)

14 paedegogia, neml. 11 i städerna, såsom i Tavastehus, för hvilken stad i underdånighet är till H:s Kongl. Maj:t supplicerat, att de allranådighet måtte bekomma en Trivialschola, emedan alla de andra Trivialscholar äro vid sjökanten, och denne staden ligger midte i Tavastland: der äro 3 Docentes och hafva allenast en ringa socknegång i Nondala, i Nystad, i Raumo, i Ekenäs, i Cristinestad, i Nye Carlby, i Jacobstad, i G. Carlby, i Brahestad, i Cajana.

Pedagogi i dessa städer uppehållas med en ringa socknegång ty städerna äro små och borgarne deruti mestedels äro fattige. De hålla för Pedagogo fri våning och bygga Scholar, mera förmå de intet. Skulle H:s Kongl. Maj:t alranådigst behaga dem en liten lön tillägga, vore det en Kongl. och bepriselig mildhet.

Johannes Gezelius.»

		1784	1785	1786	1787	1788	1789 ¹⁾	1790	1791	1792	1793	1794	1795	1796	1797 ¹⁾	1798	1799	1800	1801	1802 ²⁾	1803 ²⁾	1804 ¹⁾	1805	1806	1807	1808	1809	1810 ¹⁾		
Kst	{tytt.				4	7	5	1										1		3	1	8	6	2	9	4	2	1		
	{poik.				4	10	8	4	3	1								2	2		3	1	7	9	13	3	3	5	8	
läheltä	{tytt.							1	1																	3				
	{poik.											1		1										2	1	3				
kaukaa	{tytt.							1	1												1		1	1						
	{poik.	1			2	1	9		6	2						1							4	1	2	1		1		
virka ja palv. mieh. I	{tytt.			1				1		1				1						1	1	1		1						
	{poik.	1					1	1	5	2								2	1			1	2	1				1		
kaupp. teht. II	{tytt.				3	6		2					3		2			1			1		3	2	2		1			
	{poik.				1	2	5	2	1	2		1	1	1	1	1	1	1	2		2	2	2			1	6			
käsit. l. al. porv. III	{tytt.		1		3	5	2	1	1	3		3	2				2		2		4	4		1		1				
	{poik.				5	4	4	6	1	5		2	4	2	3					1	1	2	5	2					1	
muut kaupunkil. IV	{tytt.				2	1		1	1	1		1	3	4	5	3	2	4		4		4	2	1	6	4	1			
	{poik.				2	7	4	1	1	6		3	4	10	2	3	3	4	3	4	9	8	1	2	3	5	2			
säät. yh. maalla. V	{tytt.													1																
	{poik.																													
talonp. VI	{tytt.							1												1			2		3					
	{poik.						6		1	1	1						1						1	1	1					
orpp. ja muu rahv. VII	{tytt.																													
	{poik.					1				1												2		1						
viottomat ja muut VIII	{tytt.																											1		
	{poik.								1							2	2		1				1							2

1) Vak. uusi opettaja

2) Sijaisopettaja

on oppilaat 1784—1842.

1813	1814	1815	1816	1817	1818 ¹⁾	1819	1820	1821 ¹⁾	1822	1823	1824	1825	1826	1827	1828	1829	1830	1831	1832	1833	1834 ²⁾	1835	1836	1837	1838 ¹⁾	1839	1840	1841	1842	Yht.			
																														t	56	} 145 Kst	
																														p	89		
								1	2												1		3	2		5	1	3			t	6	} 33 Lähelt
																														p	27		
											1	2														1				t	6	} 44 Kauka	
																													p	38			
					1	1		1																	1				t	12	} 57 I		
								4	1		1	1	1			1	1	1		1	2	1	1	3	2	2			p	45			
	4	3			5	1		1														1			1				t	37	} 93 II		
					5	1		1									1	1				1			4	1			p	56			
	1	6	4		3			2				1					2		4	4	2	3	2	1	1	4	4		t	74	} 192 III		
					4	4		2			4	2	1	2			5	4	4	2	4	2	1	1	4	4		1	p	118			
	4	2			2			4			1	2					1	1	1	2	15	14	16	7	19	5	1	4	t	166	} 445 IV		
	2	5	2	1	3	8	1	14	3		7	3	2	2	3	2	13	9	3	5	15	20	6	4	25	8	4	7	p	279			
																													t		} 2 V		
																													p	2			
									2			1								1			3	1		5	1	1		t	8	} 38 VI	
																													p	30			
								1																					t	1	} 13 VII		
								1																	1	1		2	p	12			
	1				1	1																							t	6	} 34 VIII		
2					1			3				2	1				1					2						p	28				